

УДК 811.111:38

**ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ
ПЕРЦЕПТУАЛЬНИХ ОБРАЗІВ
У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

У сучасній теорії тексту теза про антропоцентричний характер художньої прози, який вирізняє її серед текстів нехудожньої комунікації, стала вже аксіоматичною [2, с. 287-289; 8, с. 106-110; 4, с. 41; 9, с. 21]. Одним з антропоцентрів художнього тексту є категорія автора як актуалізатора суб'єктно-об'єктних відносин у творчій діяльності творця літературного твору. Дана категорія виступає певним стрижнем, що пронизує всі рівні макроструктури художнього тексту і детермінує структурно-сміслові відношення між автором і текстовим світом. Пошук та встановлення особливостей тексту, пов'язаних зі специфікою категорії автора, виявлення форм авторської присутності у художньому тексті через декодування системи прямого і/або опосередкованого проявів авторського образу світу складає предмет особливого напрямку семантичних досліджень – інтенційної семантики художнього тексту [3, с. 39].

При дослідженні текстового світу в його інтенційному аспекті необхідно враховувати особливості індивідуальної когнітивної моделі автора [1, с. 11], що відіграє значну роль у текстовій діяльності останнього. Зазначена когнітивна модель формується на основі інформації, яка набувається автором з досвідом пізнання світу. Як відомо, більшу частину інформації людина набуває через органи чуттів, що об'єднуються в її сенсорну систему. Текст як ментальна репрезентація дійсності [13, с. 182] виступає фіксатором, а згодом і актуалізатором перцептивної інформації, набутої автором. Отже, можна припустити, що однією з складових індивідуальної когнітивної моделі,

втіленої у художньому тексті, є авторська сенсорика, тобто інтерпретоване в термінах сенсорики особливе сприйняття автором об'єктивної реальності.

Авторська сенсорика в даній статті визначається як одна із властивостей художнього тексту, яка відбиває особливості чуттєвого відображення та інтерпретації автором об'єктивної реальності. Лінгвістичним маркером актуалізації авторської сенсорики у семантиці тексту виступають *перцептуальні образи (perceptual images)* [10, с. 55] як фіксатори чуттєвого досвіду автора. Перцептуальні образи імітують авторське сприйняття світу через перцепцію його окремих характеристик, співвідносяться з роботою органів чуттів автора та передаються мовними засобами сенсорно значущих номінацій та дескрипцій в їхньому узуальному значенні. так і оказіональному значенні.

Наша гіпотеза полягає в тому, що оскільки сприйняття здебільшого відбувається не в об'єктивно оцінних термінах “добре/погано”, а в суб'єктивно оцінних – “приємно/неприємно”, тоді однією з властивостей сенсорики можна вважати емоційність, такт як за певних обставин інформація, отримана через сенсорний фільтр сприйняття дійсності, викликає у людини певну емоційну реакцію. Такий процес може бути представлений у низці “сенсорика → інформація → емоції” [7, с. 96; 5], яка актуалізується у текстовій семантиці шляхом вживання автором мовних засобів сенсорно значущих номінацій та дескрипцій з оцінною конотацією.

Спробуємо виявити вищезазначені тенденції реалізації авторської сенсорики у художньому тексті оповіданні В.Сенсома “The Dangerous Age” [12].

Здатність В.Сенсома створювати світ барв, запахів та звуків змусило критиків ввести особливе поняття “світ Сенсома”. Скрупульозність у царині деталі, акцентування дрібниць дозволяють читачеві відчутти події так, як відчуває їх персонаж.

Зображена в оповіданні ситуація тривіальна: вірний та люблячий чоловік, Бертрам Орд, прийшовши у свої п'ятдесят до думки про те, що його

життя не склалось, намагається позбавитись повсякденної рутини шляхом випадкового знайомства з жінками. Навчена життєвим досвідом п'ятдесятирічна місіс Орд передбачає таку можливість заздалегідь та, сповнена рішучості утримати чоловіка в сім'ї, дозволяє йому побачити все (його життя, оточення, навіть саму місіс Орд) у новому світлі в прямому й переносному значенні: вона установлює в квартирі лампочки потужністю в 40 ватт і при такому тьмяному світлі (low light) миттю стає “на десять років молодшою”. Переконане у власній правоті подружжя, як показує розвиток подій, тільки підігрує долі, яка всім розпоряджається за власними правилами. Їх намагання обманути самих себе інколи навіть здаються кумедними.

Глибинна ідея оповідання, яка виражена через авторську оцінку ситуації, не декларується В.Сенсом відкрито, а стверджується через логіку подій та ті перцептуальні образи, які виникають під час “декодування” текстового світу. Широке використання автором сенсорних деталей опису текстової дійсності у авторському мовленнєвому сегменті при відсутності експліцитно вираженої думки власне автора збільшує гнучкість “вплетення” сенсорики у текстову семантику, виключаючи однозначність трактування її (сенсорики) значущості для розгортання текстового світу.

Відправним пунктом аналізу втілення автором сенсорики у межах текстового світу можна вважати власне заголовок оповідання, що виражений через сполучення “dangerous age”. Будучи поставленим автором у сильну позицію тексту, воно також зустрічається у різних текстових фрагментах (4 рази):

(1) <...> and she caught the bulb as it rolled, murmuring aloud to herself with a smile: “The **dangerous age**.” And she repeated: “**Dangerous age**, indeed,” as she steadied the bulb. (Sansom, p. 77)

(2) <...> Life changes with us women. Men, of course, don't have the same trouble, but there is the **dangerous age**. Life changes for them too, in their way... (Sansom, p. 82)

(3) <...> *And she was quite right. It was the **dangerous age** for her Bertram, and secretly, scoffing at himself, he was feeling it badly.* (Sansom, p.82)

У всіх вищенаведених прикладах сенсорно незначущі слова “dangerous” та “age” контекстуально пов’язані зі словом “bulb” (1), яке ми, читачі, інтуїтивно співвідносимо з лексичною одиницею “light”, яка належить до тематичної сітки сенсорики, власне, до сенсорного модулю зору. Як наслідок, виникає певний семантичний зв’язок “dangerous age – light”. Створюючи таку низку, автор передає своє бачення однієї з іпостасей поняття “light” у текстовій семантиці оповідання, а саме – “light is dangerous”. Варто зауважити, остання є лінгвістичним засобом втілення вищезазначеної абстрактної низки “сенсорика → інформація → емоції”.

У прикладі (2) автор називає небезпечний вік проблемою (trouble). Логічним стає контекстуально обумовлене поєднання понять “light” та “trouble”, яке доповнює попередню ланку. Поняття “light” набуває таку іпостасю: “light is dangerous and it is a trouble” .

Вживання автором лексичної одиниці “badly” (див. приклад (3)) додає негативного значення поняттю “light”, що актуалізує авторський намір створити у читача відчуття дискомфорту при сприйнятті даної лексичної одиниці.

Як показав аналіз твору, основні смислові акценти оповідання створюються лексичними одиницями “light” (14 разів вжитку) та “darkness” (7 разів вжитку), які формують контрастні тематичні лінії текстової семантики, що пов’язані з, по-перше, описом нового освітлення у квартирі подружжя Ордів і, по-друге, з новим сприйняттям героїв самих себе у дійсності, що викликане саме через таке освітлення. Мовленнєві сегменти персонажів (free indirect discourse) [11, с. 34], які реалізуються переважно у формі невластиве прямої мови (free indirect speech) внутрішнього монологу (free indirect thought) [op.cit: 36], і тільки інколи у вигляді прямої мови, містять зазначені лексичні одиниці, однак їх оцінна кваліфікація чоловіком та

жінкою різниться, що свідчить про протилежне сприйняття героями навколишнього світу й себе у цьому світові.

Порівняймо нижче подані мікроконтексти:

I. Мовленнєві сегменти місіс Орд; авторські мовленнєві сегменти, що описують світосприйняття місіс Орд:

(1) *She hopped **blindly** <...> to drop the bulb rolling about on the marble – but then her eyes began to register the **red** glow of the electric fire, and the room came into being again, and in the **soft**_coppery furnace glare her face in the glass above in the fireplace appeared **serene** and **unlined**, **smoothly shadowed in warm** and **kindly** fireglow <...>* (Sansom, p.77)

Оцінна кваліфікація місіс Орд виділених у тексті лексичних одиниць з узуальним (*blindly, red, soft, serene, smoothly, warm*) та okazіональним (*kindly, unlined*) сенсорним значенням буде виглядати так:

- a) *blindly* (+)
- b) *red* (+)
- c) *soft (coppery furnace glare)* (+)
- d) *serene and unlined (her face)* (+)
- e) *smoothly shadowed (her face)* (+)
- f) *warm and kindly (fireglow)* (+)

При цьому лексичні одиниці *soft, serene* у фразях *soft coppery furnace glare* та *her serene face* набувають метафоричного значення, тим самим виступаючи текстовими маркерами такого явища як сенсорна синестезія – злиття якостей різних сфер чутливості, при якому якості одного виду сенсорики переносяться на інший [6, с. 216]. Так, лексична одиниця *soft* (м'який) належить до тематичної сітки “дотик” тоді як означуване нею слово *glare* (сліпучий блиск) – до тематичної сітки “зір”. Синестетичним є також поєднання лексичних одиниць *serene* (ясний, безхмарний) та *face* (обличчя). У даному випадку така синестезія надає мовленнєвому сегментові місіс Орд позитивного забарвлення.

(2) *The downward pressure, dig into metal flesh – and the room snapped light again. But now so much softer! No longer the harsh of high-powered glare, now only a weak and golden radiance. The deep dead glow of a yellow sunset? Nevertheless, it soothed away the colours of the room, it calmed the eyes. In any case, the coal fire would brighten things up.* (Sansom, p.77)

- a) so much softer (light) (+)
- b) No longer the harsh (glare) (-) x (-) = (+)
- c) weak and golden (radiance) (+)
- d) deep dead (glow) (+)
- e) brighten up (things) (+)

Позитивні оцінні конотації виділених лексичних одиниць підсилюються їх співвіднесеністю з лексичними одиницями *sooth(ed) away*, *calm(ed)*, *(would) brighten up*, які також несуть позитивну оцінку автором того, що відбувається у будинку Ордів. Невеликий сумнів щодо необхідності нової кольорової гами у квартирі вводиться у мовленнєвий сегмент місіс Орд у формі питання “*The deep dead glow of a yellow sunset?*”, але миттю відкидається вставними конструкціями *nevertheless* та *in any case*.

Позитивним результатом зусиль героїні змінити себе (точніше свій вік) шляхом заміни лампочки може служити наступний мовленнєвий сегмент місіс Орд:

(3) *In that low light she saw a handsome woman of about ... forty-three? Black hair, a touch of reddish purple – rich and dark, glowing deep as in a yellow gloom.* (Sansom, p. 78)

Абсолютно всім сенсорно значущим лексичним одиницям в даному фрагменті притаманна позитивна оцінна конотація. Отже, для місіс Орд її власне життя стає дещо новим та набуває сенсу (*The room leapt to life* (Sansom, p.78)). Як результат, створюється перцептуальний образ світла та темряви як нового життя.

II. Мовленнєві сегменти містера Орда; авторські мовленнєві сегменти, що описують світосприйняття містера Орда:

(1) *“Funny,” he said, “feels a bit foggy_in here”* (Sansom, p.80)

Лексична одиниця “foggy” з оказіональним сенсорним значенням безумовно набуває негативної конотації.

(2) ***Brown** velvet on the sofa, **brown** walnut glistening from chairs and table, **maroon** and **dark green** cushions, a **cool**_wink of **silver** from a vase, a **gleam** from an alabaster ashtray – over all these things **deep-shaded yellow light** flowed, **softening, richening, deadening.*** (Sansom, p.80)

- a) brown (colour) (-)
- b) maroon and dark green (colour) (-)
- c) cool silver (-)
- d) deep-shaded yellow light (-)
- e) softening (-), richening (-), deadening (-)

У наведеному мовленнєвому сегменті ті лексичні одиниці (soft, brown, deep-shaded yellow light), які у мовленнєвих сегментах місіс Орд мали позитивну оцінку, тут набувають абсолютно протилежної конотації – суто негативної. Таке значення посилюється вживанням автором лексичної одиниці “deadening” з узуальною негативною конотацією.

(3) *It as in such a **dead yellow parchment light** that Orde gazed around and realized the stillness that lay about his life.* (Sansom, p.86)

- a) dead (light) (-)

Проведений аналіз тексту дозволяє зробити висновок про те, що сприйняття та розуміння того, що відбувається, суперечать оцінкам сприйняття тих самих явищ місіс Орд. Тьмяне світло тільки драгує його, коли місіс Орд відчуває наплив нових сил.

Отже, авторський намір створити неоднозначність перцептуального образу світла реалізовується через, по-перше, вживання автором лексичних одиниць як з узуальним лексичним значенням, так і з оказіональним. По-друге, протистояння негативного та позитивного у сприйнятті світла підсилюється використанням сильних (ініціальних та фінальних) позицій у тексті для вищезазначених одиниць.

Все це стає засобом посилення сенсорного аспекту авторської присутності у тексті, насичує текст “сенсорними нюансами”. Не пряме звучання авторського голосу, а зображення чуттів через експлікацію їх деталей та їхню оцінку дозволяє нам, читачам, відчутти це чуття таким, яким його відчуває автор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепти текста.— Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1993. – 180 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 272 с.
3. Воробьёва О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища шк., 1993. – 200 с.
4. Гончарова Е.А. Антропоцентризм хронотопа как концептуальная основа художественного текста // Категоризация мира: пространство и время. – М.: Изд-во МГУ. – 1997. – С. 40-43.
5. Лакофф Д. Когнитивное моделирование // Язык и интеллект. – М.: Прогресс. – 1996. – С. 143-184.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720с.
7. Серов Н.В. Хроматизм мифа. – Л.: Васильевский остров, 1990. – 350 с.
8. Степанов Г.В. Единство выражения и убеждения (автор и адресат) // Г.В. Степанов. Язык. Литература. Поэтика: Сб. работ. – М.: Наука. – 1988. – С. 106-124.
9. Тураева З.Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 1999. – Т.2, №2. – С. 17-26.

10. Kwiatkowska A. The Visuo-Spatial Determinants of the Natural Language. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997. – 216 p.
11. Prince G. Dictionary of Narratology. – Lincoln; L.: Univ. of Nebraska Press, 1987. – 116 p.
12. Sansom W. The Dangerous Age // Among the Dahlias and Other Stories. – L.: The Hogarth Press, 1957. – P. 77-96.
13. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – L.; N.Y.: Longman, 1999. – 370 p.

АНОТАЦІЯ

Стаття містить аналіз поняття перцептуального образу як маркера проявів авторської сенсорики у семантиці художнього тексту, яка актуалізується у текстовій семантиці шляхом вживання автором мовних засобів сенсорно значущих номінацій та дескрипцій з оцінною конотацією.

Ключові слова: авторська сенсорика, перцептуальний образ, сенсорно значущі мовні одиниці

SUMMARY

The article focuses on the issue of perceptual image as marker of the author's sensory system embodied in literary narrative and texture through linguistic units of different levels with sensory meaning.

Key words: author's sensory system, perceptual image, linguistic units with sensory meaning